

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

ELEKTROTEKXNİKA MÜƏSSİSƏLƏRİNİN RƏQABƏTQABİLİYYƏTLİLİYİNİN YÜKSƏLDİLMƏSİ VƏ STRATEJİ İNKİŞAFININ FORMALAŞMASI

İxtisas: 5311.01 – “Müəssisələrin təşkili və idarə olunması”

Elm sahəsi: İqtisad elmləri

İddiaçı: Nərgizxanım Namiq qızı Baxışova

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyasının

AVTOREFERATI

Bakı-2024

Dissertasiya işi Azərbaycan Texniki Universitetinin “İqtisadiyyat və statistika” kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: iqtisad elmləri üzrə elmlər doktoru,
professor
İlham Alıcı oğlu Aslanzadə

Rəsmi opponentlər: iqtisad elmləri üzrə elmlər doktoru,
professor
Vilayət İbrahim oğlu İsmaylov

iqtisad elmləri üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent
Firudin Oktay oğlu Sultanov

iqtisad elmləri üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent
İlham Samil oğlu Rüstəmov

Azərbaycan Respublikası Prezidenti Yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Azərbaycan Texniki Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən BFD 2.38 Dissertasiya şurasının bazasında

**Dissertasiya şurasının
sədri:**

iqtisad elmləri üzrə elmlər
doktoru, professor
Vilayət Məmməd oğlu Vəliyev

**Dissertasiya şurasının
elmi katibi:**

iqtisad elmləri üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent
Fərqanə Qəzənfər qızı Musayeva

Elmi seminarın sədri:

The image shows the signature of the scientific seminar chair, written in blue ink.

iqtisad elmləri üzrə elmlər doktoru,
professor
Elşad Yaqub oğlu Məmmədov

İŞİNİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi: Müasir dövrdə dünyada bir tərəfdən qloballaşma proseslərinin, digər bir tərəfdən isə regionallaşma və ayrı-ayrı yerlərdə isə qütübləşmə proseslərinin getdiyi bir şəraitdə ilkin olaraq ölkə daxilində elektrotexnika məhsullarına olan tələbatın ödənilməsi ən mühüm amillərdən biri kimi milli iqtisadiyyatın qarşısında duran əsas məsələlərdəndir. Bu məsələni zəruri edən şərt elektronika və elektrotexnika məhsullarının insan həyatına eləcədə məişətimizə istifadə etmək zərurəti və məcburiyyətidir. Müşahidələr təsdiqləyir ki, elektronika sənayesi yarımötürücülərdən tutmuş kvant elektronikasına, eləcədə nano elektronikaya qədər böyük inkişaf yolu keçməklə geniş bir sahəni əhatə edir. Müasir dövrdə elektronika və elektrotexnika məhsullarının məişətimizə qədər daxil olması, insan həyatının ayrılmaz tərkib hissələrindən birinə çevrilməsi və eləcədə bu məhsullara olan tələbatın ildən-ilə artması onu deməyə əsas verir ki, Azərbaycan müəssisələri də bu prosesdə fəal iştirak etməlidir. Nəzərə alsaq ki, bununla bağlı respublikamızın zəngin keçmiş ənənələri, təcrübəsi mövcud və hazırda da ölkədə bəzi elektrotexnika müəssisələri fəaliyyətdədir.

İqtisadiyyatın bütün sahələrində rəqabətqabiliyyətliliyin durmadan artırılması Azərbaycan iqtisadiyyatının da strukturunun təkmilləşdirilməsi və yeni sənaye siyasətinin yürüdülməsini zəruri edir. Mütərəqqi təcrübə göstərir ki, iqtisadiyyatın sənayeləşməsi təkcə iqtisadi baxımdan deyil, həmçinin əhalinin səmərəli məşğulluğuna, gəlir səviyyəsinin artmasına, ixtisaslı keyfiyyətli işçi qüvvəsinə, elmi, tədqiqat, araşdırma və bu kimi digər məsələlərin həlli üçün də əhəmiyyətlidir. Bütün bu qeyd edilənləri nəzərə alan Azərbaycan hökuməti də ölkə sənayesinin inkişafı haqqında ciddi addımlar atır. Belə ki, ölkə Prezidentinin 26.12.2014-cü il tarixli sərəncamı ilə 2015-2020-ci illəri əhatə edən “Azərbaycanda sənayenin inkişafına dair dövlət proqramı”, 06.12.2016-cı il tarixli sərəncamı ilə 2016-2025-ci illəri əhatə edən “Azərbaycanda ağır sənaye və maşınqayırmanın inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi”, “Azərbaycan 2020 gələcəyə baxış inkişaf” konsepsiyası, “Respublikamızın regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”, qeyri-neft

sektorunun və istehsal olunan məhsullarının ixracının stimullaşdırılması və bununla bağlı ölkə Prezidentinin sərəncamı onu deməyə əsas verir ki, ölkə səviyyəsində sənayenin inkişafına və rəqabətqabiliyyətinin yüksəldilməsinə eləcədə bu sahədə klasterlərin yaradılması xüsusi vurğulanır.

Bununla yanaşı, 2020-ci ildə sentyabrın 27-də başlanan 44 günlük Vətən müharibəsi zamanı torpaqlarımız işğaldan azad olunmuş, və nəticə olaraq ölkəmizin coğrafi bütövlüyü bərpa olunmuşdur. 2022-ci ildə “Azərbaycan Respublikasının 2022–2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası” proqramları qəbul edilmiş və bu proqrama əsaslanan “İşğaldan azad olunmuş ərazilərə Böyük Qayıdışa” dair Dövlət Proqramı çərçivəsində bu ərazilərdə “yaşıl enerji” zonasının yaradılması, alternativ yaşıl enerji istehsalı üzrə tədbirlərin görülməli, təmiz “yaşıl” texnologiyalarından istifadə edilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Yeni mərhələnin məqsədlərinə çatmaq üçün, ölkə prezidenti tərəfindən 2021-ci ildə verilmiş sərəncamına əsasən “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər”, Ölkə Prezidenti İlham Əliyevin 2023-cü ilin sərəncamına əsasən ölkənin sosial-iqtisadi inkişafa dair əsas beş milli prioritetlərindən biri “Təmiz ətraf mühit və yaşıl artım ölkəsi” kimi təyin olunması, 2024-cü il “Yaşıl dünya naminə həmrəylik ili” kimi elan edilməsi və eyni zamanda, BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 29-cu sessiyasının – COP-29-un 2024-cü ildə Azərbaycanda keçirilməsi ilə əlaqədar ölkə prezidenti İlham Əliyev 2023-cü il 15 dekabr tarixində keçirilmiş müşavirədə yaşıl enerji növlərinin yaradılmasının və yaşıl enerji siyasətinin prioritetli olduğunu vurğulamışdır. Bu vəzifənin həyata keçirilməsində, alternativ enerji mənbələrinə keçid prosesində, həmçinin azad olunmuş ərazilərdə “ağıllı şəhər”, “ağıllı kənd” kimi pilot layihələrin və innovativ yanaşmalar tətbiq edilməsi, enerji təhlükəsizliyinə və təmiz enerji siyasətinə keçid yalnız və yalnız müasir elektrotexnika və yaşıl texnologiyalar istifadə edərək mümkündür. Onu da göstərək ki, qeyd edilən dövlət əhəmiyyətli sənədlərdə elektrotexnika sənayesinin inkişafına dair nəinki xüsusi bəndlər, hətta bu sektorun inkişafı və rəqabətqabiliyyətli olması və yeni sənaye strukturunun formalaşdırılması vurğulanır.

Nəzəri baxımdan rəqabətqabiliyyətlik problemi geniş əhatəli və dərin bir məsələ olmasına baxmayaraq praktiki baxımdan rəqabətqabiliyyətliliyin iqtisadi sferada reallaşdırmaq kifayət qədər mürəkkəb bir iqtisadi prosesdir. İqtisadi mübarizənin subyektləri olan müəssisələr rəqabət mübarizəsində üstünlük əldə etməsi üçün müxtəlif üsullardan istifadə edirlər. Elektrotexnika müəssisələrində isə rəqabətqabiliyyətlik, fikrimcə, daha konkretidir. Burada əsasən məhsulun qiyməti, keyfiyyəti və yerinə yetirdiyi funksiyalar kimi mühüm məsələləri əhatə edir. Elektronika sənayesində məhsulun qablaşdırılması, reklamı və s. kimi amillər elə də həlledici deyil. Buna görə də elektrotexnika müəssisələrində rəqabətqabiliyyətli olmasının təmin edilməsi üçün əsas məsələlərdən biri onların texniki-texnoloji xarakteristikası, investisiya təminatının mövcud vəziyyəti, elektrotexnika məhsulunun idxal və ixracı təhlili kimi məsələlər öz aktuallığı ilə çıxış edir. Məhz qeyd edilən bu məsələlər elektrotexnika müəssisələrində rəqabətqabiliyyətliliyinin yüksəldilməsini, bu sahədə qanunauyğunluqların müəyyənləşdirilməsini və strateji inkişafının formalaşmasını zəruri edir. Bu sahədə aparılmış elmi tədqiqatların əhəmiyyətini azaltmadan qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda elektrotexnika müəssisələrinin rəqabətqabiliyyətliliyinin yüksəldilməsi və strateji inkişafının formalaşması indiyə kimi xüsusi tədqiqat predmeti olmamış və kompleks şəkildə tədqiq edilməmişdir.

Qeyd olunanlar problemin aktuallığını göstərməklə, tədqiqat mövzusunun seçilməsini, onun obyekti, predmeti, məqsəd və vəzifələrini müəyyənləşdirilməsini də şərtləndirmisdir.

Tədqiqatı obyekt - Azərbaycanda elektrotexnika sənayesində fəaliyyət göstərən elektrotexnika müəssisələridir.

Tədqiqatın predmeti - Azərbaycanda elektrotexnika müəssisələrin rəqabətqabiliyyətliliyinin yüksəldilməsi və strateji inkişafının formalaşması xüsusiyyətlərinin nəzəri metodoloji və praktiki məsələlərinin öyrənilməsidir

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiya işinin əsas məqsədi - müasir dövrün xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla, müvafiq nəzəri-təcrübi baxışları ümumiləşdirmək əsasında, Azərbaycanda elektrotexnika müəssisələrinin rəqabətqabiliyyətliliyinin yüksəldilməsi və strateji inkişafının formalaşması istiqamətlərini müəyyənləşdir-

məkdən və bu istiqamətlər üzrə elmi cəhətdən əsaslandırılmış əməli təklif və tövsiyələr işləyib hazırlamaqdan ibarətdir.

Qarşıya qoyulan bu məqsədə nail olmaq üçün tədqiqatın **vəzifələri** müəyyən edilmiş və məntiqi ardıcılıqla yerinə yetirilmişdir:

- ✓ Müəssisələrdə rəqabət amilinə dair yanaşmaların və konseptual baxışların tədqiqi və ümumiləşdirilməsi;
- ✓ Rəqabətqabiliyyətinin yüksəldilməsi üzrə iqtisadi strategiyanın metodoloji aspektlərinin müəyyənləşdirilməsi;
- ✓ Azərbaycanda elektrotexnika müəssisələrinin texniki-texnoloji xarakteristikasının qiymətləndirilməsi;
- ✓ Azərbaycanda elektrotexnika müəssisələrində investisiya təminatının təhlili;
- ✓ Azərbaycanda müəssisələrin innovasiya fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi;
- ✓ Azərbaycanda elektrotexnika məhsulunun idxal və ixrac strukturunun təhlili;
- ✓ Azərbaycanda elektrotexnika sənayesinin rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi istiqamətində strategiyanın formalaşdırılması

Tədqiqatın nəzəri və metodoloji əsasları. Azərbaycanda sənayenin inkişafına həsr edilmiş, qanunlar, sərəncamlar, fərmanlar, eləcə də, müəssisələrdə rəqabətqabiliyyətliliyinin yüksəldilməsinə dair və strateji inkişafın formalaşmasına dair xarici iqtisadçı alimlərin əsərləri, yerli iqtisadçı-alimlərin baxışları, elmi müddəaları, beynəlxalq təşkilatların hesabatları, elektrotexnikanın inkişafına dair nəzəri-praktiki fikirlər və s. təşkil edir.

Tədqiqatın metodları. Dissertasiya işində statistik-iqtisadi, monoqrafik, məqsədli-proqram və digər metodlar tətbiq edilmişdir.

Müdafiyyə çıxarılan əsas müddəalar.

- ✓ Müəssisələrinin rəqabət qabiliyyətinin inkişafı ilə bağlı nəzəriyyəsinin təkamülünün müəyyən edilməsi və müasir yanaşmanın öyrənməsinə ehtiyacın olması.
- ✓ Azərbaycanda elektrotexnika müəssisələrinin texniki-texnoloji xarakteristikası, onların investisiya təminatının təhlilin aparılması və innovasiya fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi.

✓ Sənaye sahələrində yerləşdirilən investisiyaların mültipikativ effektinin hesablanması.

✓ Elektrotexnika sənaye məhsulları üzrə xarici ticarət şərti indeksinin hesablanması.

✓ Elektrotexnika müəssisələrinə investisiya qoyuluşu ilə elektrotexnika məhsulu arasında və elektrotexnika sənaye sahələrində çalışan işçilərin sayı arasında əlaqə olan əlaqələrin modelləşdirilməsi

✓ Azərbaycanda elektrotexnika sənayesinin mövcud vəziyyətinin və inkişaf strategiyasının müəyyənləşdirilməsi

Tədqiqatın elmi yeniliyi Azərbaycanda müəssisələrinin rəqabətqabiliyyətliliyinin yüksəldilməsinin mövcud xüsusiyyətlərindən irəli gələrək, elektrotexnika sektorunun inkişafının prioritetlərinin müəyyənləşdirilməsindən ibarətdir. Tədqiqatın elmi yeniliyinin elementləri kimi aşağıdakıları göstərmək olar:

✓ Müasir dövrdə elektrotexnika sektorunda rəqabətqabiliyyətlilik mövqələrinin qiymətləndirilməsi üzrə qurulmuş SPACE matrisi nəticəsində elektrotexnika müəssisələrinin fəaliyyətinin təkmiləşdirilməsinə dair tövsiyələr verilmişdir;

✓ Sənaye müəssisələrinə yerləşdirilən investisiyanın multiplikativ-akselerativ effekti hesablanmışdır;

✓ Tədqiqat nəticəsində Aşkarlanmış Müqayisəli Üstünlük (RCA) indeksi hesablanmışdır;

✓ Azərbaycanda elektrotexnika sahəsində fəaliyyət göstərən müəssisələrinin SWOT-təhlili keyfiyyətə yeni metodikası aparılmışdır;

✓ Elektrotexnika müəssisələrinə investisiya qoyuluşu, elektrotexnika müəssisələrində muddla işləyənlərin orta aylıq nominal əmək haqqın, elektrotexnika müəssisələrində muddla işləyən işçilərin sayı ilə elektrotexnika məhsulu arasında olan əlaqələrin ekonometrik əlaqə qurulmuşdur;

✓ Azərbaycanda elektrotexnika müəssisələrinin inkişaf strategiyasının müəyyənləşdirilməsi istiqamətləri göstərilmişdir.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Dissertasiya işində əsaslandırılan nəzəri-metodiki müddəalar, təklif və tövsiyələr sənaye sahələrində, həmçinin elektrotexnika sahəsində innovasiyalı istehsal fəaliyyətinə, rəqabətqabiliyyətli elektrotexnika məhsulların

istehsalı fəaliyyəti investisiya qoyuluşların sisteminin təkmilləşdirilməsi, investisiya qoyuluşların həcmnin artırılması üzrə təklifləri tətbiq etməklə Azərbaycanın sənayesi qarşısında duran yeni vəzifələrin icrasını sürətləndirməyə imkan verəcək.

Tədqiqatın nəticələrinin tətbiqi. Dissertasiyanın əsas müddəa, nəticə və təklifləri 2018-2024-ci illərdə keçirilmiş beynəlxalq və ümumrespublika səviyyəli konfranslarda müzakirə olunmuşdur.

Tədqiqat dövründə dissertasiya işinin mövzusu Azərbaycan Texniki Universitetində aparılan elmi tədqiqat işlərinin ümumi istiqamətinə uyğun olmuşdur. Tədqiqatın əsas müddəa və nəticələri, əsaslandırılmış təkliflər elmi seminarlarda məruzə edilmişdir.

Tədqiqatın nəticələri üzrə dərc olunmuş materiallar. Dissertasiyanın əsas nəticələri və müddəaları Azərbaycanda və xarici ölkədə keçirilmiş 7 respublika və beynəlxalq konfransda məruzə edilmiş, dissertasiyanın məzmunu üzrə 11 məqalə yerli və xarici elmi jurnallarda nəşr edilmişdir. Dissertasiya Azərbaycan Texniki Universitetinin “İqtisadiyyat və Statistika” kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiyanın quruluşu və həcmi. Dissertasiya giriş, 3 fəsil, nəticə və təkliflər, ədəbiyyat siyahısı və 177 səhifə (194221 işarə) təşkil edir, giriş (14376 işarə), I fəsil (47203 işarə), II fəsil (96667 işarə), III fəsil (52520 işarə), nəticə (22880 işarə), istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı (13095 işarə) ibarətdir. Dissertasiyaya 25 şəkil və 53 cədvəl daxildir.

DİSSERTASIYA İŞİNİN STRUKTURU

Giriş

Fəsil I. Sənaye müəssisələrinin rəqabət qabiliyyətinin formalaşdırılmasının nəzəri-metodoloji əsasları

1.1. Müəssisələrinin rəqabət qabiliyyətinin inkişafı nəzəriyyəsinin təkamülü

1.2. Rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi üzrə iqtisadi strategiyanın işlənməsinin metodoloji aspektləri

1.3. Elektrotexnika müəssisələrində rəqabətqabiliyyətlilik mövqelərinin qiymətləndirilməsinin metodları

Fəsil II. Elektrotexnika müəssisələrinin rəqabət qabiliyyətinin səviyyəsinin mövcud vəziyyətinin təhlili və qiymətləndirməsi

2.1. Elektrotexnika müəssisələrinin texniki-texnoloji xarakteristikası və onların investisiya təminatının təhlili

2.2. Müəssisələrinin innovasiya fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi

2.3. Elektrotexnika məhsulunun idxal və ixrac strukturunun təhlili tənzimlənməsinin mövcud sisteminin xarakteristikası

Fəsil III. Elektrotexnika müəssisələrinin strateji inkişaf strategiyasının işlənməsi

3.1. Elektrotexnika müəssisələrinə investisiya qoyuluşu ilə elektrotexnika məhsulu arasında olan əlaqələrin modelləşdirilməsi

3.2. Azərbaycanda elektrotexnika müəssisələrinin inkişaf strategiyasının müəyyənləşdirilməsi.

MÜDAFİƏYƏ TƏQDİM EDİLƏN ƏSAS MÜDDƏALAR

1. Müəssisələrinin rəqabət qabiliyyətinin inkişafı ilə bağlı nəzəriyyəsinin təkamülünün müəyyən edilməsi və müasir yanaşmaların öyrənməsinə ehtiyacın olması. Müşahidələr göstərir ki, müasir dövrümüzdə istər inkişaf etmiş, istərsə də inkişaf etməkdə olan ölkə olsun digər ölkələrlə müqayisədə rəqabət üstünlüyü yaratmaq bu ölkələrin iqtisadi inkişaf siyasətlərinin, strategiyalarının əsas hədəflərindən biri olaraq qalmaqdadır. Bu baxımdan rəqabət qabiliyyətliliyinin inkişafı ilə bağlı nəzəriyyəsinin təhlili, rəqabətin təkamülü ilə bağlı keçdiyi yola nəzər salmaq tədqiqat mövzusu baxımından da aktualdır.

Rəqabət mübarizəsi mühitində bazar iştirakçılarının uğurlar qazanmaq imkanları olduğu kimi, itirmək, hətta tamam müflis olmaq təhlükəsi, riski də vardır. Ona görə də sahibkarlar və şirkətlər həmişə müxtəlif istehsal-xidmət məsələlərində bir-birini qabaqlamağa, texniki-iqtisadi göstəricilərini yaxşılaşdırmağa, reklam təbliğatından daha dolğun sürətdə faydalanmağa çalışırlar.

Dünya iqtisadiyyatının təkamülü nəticəsində müqayisəli və mütləq üstünlüklər nəzəriyyəsinin müddəalarını nəzərə alaraq qərb alimlər tərəfindən aparılmış tədqiqatlar nəticəsində “Müqayisəli üstünlüklər” iqtisadi kateqoriyaya yeni baxışlar və nəzəriyyələr yaranmışdır. Belə ki, P.E.Samuelsona əsasən, ölkələrin üstünlükləri onların istehsal amilləri ilə təchiz edilməsində, istehsal texnologiyalarında, ölkələrin iqtisadi quruluşunun fərqliliyindən, kapitalın müxtəlif səviyyələrindən, ölkədəki siyasi şəraitdən irəli gələn faktorlardan formalaşır¹. İqtisadçı R.Dornbuş və S.Fişer görə, ölkələr müəyyən növ məhsulları digər ölkələrlə müqayisədə daha ucuz ixrac etdiyi halda formalaşır².

Rəqabətqabiliyyətliliyə yuxarıda həsr olunmuş ədəbiyyat

¹ Samuelson, Paul Where Ricardo and Mill Rebut and Confirm Arguments of Mainstream Economists Supporting Globalization // Journal of Economic Perspectives. 2004. № 3;135-146 p.

² Dornbusch, R, Fischer, S, and Samuelson, PA. Comparative Advantage, Trade, and Payments in a Ricardian Model with a Continuum of Goods

təhlilin nəticələri onu göstərir, ki bir çox iqtisadçılar rəqabətqabiliyyətliliyi məhsulların xassələr toplusu və keyfiyyət səviyyəsi kimi təsvir edillər. Lakin dünya təcrübəsi belə yanaşmanın düzgün olmadığını görsədir. Rəqabətqabiliyyətliliyə verilən təriflərdən də aydın olur ki, bu yanaşmalarda çoxlu oxşarlıqların olması, mahiyyət etibarilə təkrarlanması qeyd edilənlərin yetərli olmasına dəlalət edir. Onu qeyd etmək lazımdır ki, məhsulun "rəqabətqabiliyyətliliyi" anlayışı onun "keyfiyyəti" və "texniki səviyyəsi" anlayışlarından daha da genişdir, baxmayaraq ki, bu anlayışlar məhsulun rəqabətqabiliyyətinin ən mühüm komponentlərindəndir. Buna subut kimi aşağıdakıları qeyd etmək olar:

İlk öncə, hər hansı bir məhsulun rəqabət qabiliyyəti yalnız istehlakçını maraqlandıran və onun ehtiyaclarını ödənilməsini təmin edən xassələrin toplusu ilə müəyyən edilir və keyfiyyəti qiymətləndirmə zamanı istehsalçıya təsir edən məhsul göstəriciləri nəzərə alınmamalıdır, çünki istehlakçı üçün bu göstəricilər maraqlı olmur. Məsələn, əgər istehsalçı istehsal zamanı material sərfiyyatını və əməktutumluluğu azaltmağı bacarıbsa, məhsulun keyfiyyəti birbaşa artacaq. Lakin bu o demək deyildir ki, istehlakçı üçün məhsulun cəlbediciliyi dəyişəcəkdir. İstehlakçı üçün məhsulun cəlbediciliyi artacaq o zaman ki, əgər istehsal xərclərinin azalması və materialların sərfiyyatının azalması səbəbindən qiymət aşağı düşsə.

İkincisi, məhsulun rəqabətqabiliyyətliliyini qiymətləndirmək üçün, ilk növbədə təhlil edilən məhsulu və rəqib istehsal etdiyi məhsulu alıcının istəkləri və üstün verdiyi parametrləri ilə müəyyən edilmiş səviyyə ilə müqayisə etmək lazımdır, sonra isə alınan nəticələri müqayisə etmək lazımdır.

Üçüncüsü, keyfiyyət nöqtəyi nəzərindən məhsulları təkcə təyinatına və İstifadə sahələrinə görə deyil, həm də əsas konstruktiv və texnoloji xüsusiyyətlərinə görə müqayisə etmək lazımdır, amma rəqabət qabiliyyəti baxımından isə spesifik ehtiyacların ödənilməsi əsas götürülür. Məsələn, robotlar üçün hazırlanan sensorları bir biri ilə müqayisə edərkən cihazın iş prinsipinin fiziki effekti, sxemi və konstruksiyası istehlakçı üçün əhəmiyyət kəsb etmir, ona görə ki, istehlakçı üçün ancaq texniki xüsusiyyətləri, qiyməti və bu kimi xarakteristikalar vacibdir.

Dördüncüsü, mövcud normativ sənədlərə uyğun olaraq alınan keyfiyyətin təhlili məhsulun rəqabətqabiliyyətlilik səviyyəsinin qiymətləndirilməsini təmin etmir, çünki məhsulun rəqabətqabiliyyətlilik səviyyəsinin qiymətləndirilməsi satış prosesində müəyyən edilir, yəni alıcıların reaksiyasında asılıdır.

2. Elektrotexnika müəssisələrinin texniki-texnoloji xarakteristikası və onların investisiya təminatının təhlilin aparılması və müasir tendensiyaların aşkarlanması. Elektrotexnika sənayesi Azərbaycanın maşınqayırma sənayesinin mühüm sahələrindən biridir. Sənayenin bu sahəsi güc transformatorları, az güclü səyyar elektrik stansiyaları, 100 və daha yuxarı kVt gücündə müxtəlif modelli elektrik mühərrikləri, 1-dən 250 kVt-a qədər gücündə motorlar, müxtəlif təyinatlar üçün elektrik və radio naqillər, kablələr və digər elektrik məhsulları istehsalı üzrə ixtisaslaşmış müəssisələrdən ibarətdir. Elektrotexnika sənayesi müəssisələri bazar iqtisadiyyatı şəraitində öz fəaliyyətlərini az-çox saxlamaları və yeni şəraitə uyğunlaşmaları ilə fərqlənirlər. Belə ki, bu sənayedə istehsal olunan bir-sıra məhsullar dünyanın 45 ölkəsində qəbul olunan Türkiyə Standartlar İnstitutun (FSE) sertifikatını almışdır.

AR Statistika Komitəsinin məlumatlarına əsasən, tam məsuliyyətlə deyə bilərik ki, ölkənin elektrotexnika sənaye məhsulunun payı ümumi sənaye məhsulunun həcmində son on ildə heç bir faizi həddində belə olmamışdır.

Elektrotexnika sənayesi əsasən XX əsrin 40-cı illərindən sonra yaranmağa başlamışdır. Belə ki, 1946-cı ildə ABŞ-da ilk kompyüterinin yaradılması demək olar ki, elektrotexnika sənayesi inkişafının xüsusilə də kompyuter və elektron avadanlığın inkişafının əsası qoyuldu. Müasir dövrimüzdə elektrotexnika sənayesi iqtisadiyyatın ən vacib və ən progressiv bir sahəsinə çevrilmişdir. Bunun səbəb fikirimcə, iki amillə bağlıdır:

Onlardan birincisi elektrotexnika sənayesinin əhatə dairəsinin genişliyidir. Belə ki, elektrotexnika sənayesi elektrik enerjisinin istehsalı, paylanması, onun çevrilməsi, istifadəsi, həmçinin elektron komponentlərin, elektron sxemlərin, eləcə də elektron cihazların, avadanlıqların və texniki sistemlərin inkişafı, istismarı və optimallaşdırılması ilə bağlı bütün texnoloji sahələri əhatə etməsidir.

İkincisi isə elektrotexnika sənayesində istehsal olunan məhsulların əl əməyini yüngülləşdirməsi, insanların məişət işlərində köməkçi hala gəlməsi, eləcə də, insanların digər fəaliyyət sferalarında elektrotexnika sənayesinin məhsullarından istifadəsi zəruri hala gəlməsidir. Bir sözlə desək, bu sənaye sahəsində istehsal olunan avadanlıqlara olan tələbin ilədən ilə artması ilə bağlıdır.

Məlumdur ki, elektrotexnika sənayesinin əsas istehsalı mahiyyət etibarilə elmtutumlu olduğundan bu sənaye sektorunun məhsulları müxtəlif səpkili elektron hissələrin hazırlanması, onların modelləşdirilməsi, modernləşdirilməsi kimi məsələləri əhatə edir. Bu sənaye sektorunun məhsulları elektron element kimi kompüter, televiziya, müxtəlif səpkili yarımötürücülər və metallardan hazırlanmış tranzistorlar da geniş istifadə və tətbiq olunur. Ona görə də elektrotexnika sənaye sektorunda rəqabətqabiliyyətli olmaq təkəcə texniki və texnoloji baxımdan deyil, eyni zamanda insan resursları baxımından da elmlə və rəqabətli olmalıdır.

Elmin inkişafı təbii olaraq digər sahələrin inkişafına təsir etdiyi kimi elektrotexnika sənayesində inkişafına və genişlənməsinə səbəb olmuşdur.

Elektrotexnika sənaye müəssisələrinin istehsal etdikləri məhsullarının dəyərinin həcmində müəyyənləşdirilməsi də maraqlıdır. Kompüter və digər elektron avadanlıqların istehsalı ilə məşğul olan müəssisələrin işinin əsas göstəricilərinə nəzər salaq.

Cədvəl 1. Kompüter və digər elektron avadanlıqların istehsalı ilə məşğul olan müəssisələrin işinin əsas göstəriciləri

Göstəricilər	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Fəaliyyət göstərən müəssisələrin sayı - cəmi	23	26	31	32	32	35
dövlət	8	8	9	9	7	7
qeyri-dövlət	15	18	22	23	25	28
Əsas məhsul növlərinin natura ifadəsində istehsalı						
Noutbuklar, ədəd	-	-	-	9841	22272	21735
Stolüstü kompüterlər, ədəd	-	-	118	1025	4669	1717
Ölçmə cihazları, ədəd	263452	192382	250817	208377	234598	187663

Cədvəl 2. Elektrik avadanlıqları istehsal edən müəssisələrin işinin əsas göstəriciləri

Göstəricilər	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Fəaliyyət göstərən müəssisələrin sayı - cəmi	48	54	61	63	69	80
dövlət	5	5	4	4	4	4
qeyri-dövlət	43	49	57	59	65	76
Əsas məhsul növlərinin natura ifadəsində istehsalı						
Güc transformatorları, ədəd	1259	1443	3258	1663	887	606
Digər elektrik naqilləri, ton	5093	3733.2	3232.4	5662.6	8831.3	10410.5
Məişət soyuducuları və dondurucuları, ədəd	2094	1520	1473	670	3066	1918

Ölkədə elektrotexnika sənayesinin özəl formada inkişafını təmin edən elektrotexnika sənaye müəssisələri kimi “Gök-Nur Bakı LTD”, “ATEF şirkətlər qrupu”, “Azərkabel”, ASC “Elektroterm MMC”, “Star LTD” MMC , “Nexus” MMC (Ultra Computers) , və başqalarını sadalamaq olar. Dissertasiya işimdə əsas tədqiqat obyektini kimi “Baku Cable Goknur” MMC seçilib

2003-cü ildə təsis olunmuş “Baku Cable Goknur” MMC elektrotexnika sahəsində fəaliyyət göstərən iri şirkətlərdən biridir. MMC müxtəlif çeşiddə və hər ölçüdə izolə olunmuş montaj kabelləri, elastik kabelləri, çoxdamarlı, elastik mis ötürücülü kabellər, odadavamlı halogensiz kabellər, alçaq gərginlikli kabellər istehsal edir. STP Global Cable Sumqayıt Kimya Sənaye Parkınının rezidenti 2009-cu ildən fəaliyyət göstərən, regionda 25000-dən artıq çeşiddə kabellər istehsal edən böyük müəssisələrdən biridir. STP-nin Kabel zavodu elektrotexniki çubuqlar, alçaq və yüksək gərginlikli güc kabelləri, halogensiz quraşdırma naqilləri, əlaqələndirici naqillər və şnurlar, telekommunikasiya kabelləri, gərginlikli kabellər, rezin izolyasiyalı elastik güc kabelləri, izolyasiyasız və izolyasiya olunmuş hava elektrik veriliş xətləri, sargı quraşdırma naqilləri kimi məhsullar istehsal olunur.

Nəticə olaraq, hər iki müəssisənin təhlili göstərir ki, ölkədə elektrotexnika sənayesinin əsas xarakterik xüsusiyyətlərində biri bu sahənin üfüqi inteqrasiyası olmasıdır. Bu o deməkdir ki, bir tərəfdən təchizatçıların və digər tərəfdən iri istehlakçıların təsiri elektrotexnika

sənayesinə çox güclüdür. Porterin beş qüvvəsi təhlili onu göstərir ki, qeyd olunan qüvvələr elektrotexnika sənayesində yüksək rəqabətə gətir çıxardır və nəticə olaraq, bu qüvvələr sənayenin inkişaf strategiyasını təyin edir.

“Baku Cable Goknur” MMC-si üzrə aparılan SPACE matrisin nəticəsi alınmış və qrafikdə özünü əks etmişdir. Apardığım təhlilin nəticəsi onu görsətdi ki, “Baku Cable Goknur LTD”-nin mövcud strategiya pozisiyası aqressivdir. Müəssisənin maliyyə gücü (financial strength - FS) üçün alınan xal 5,1. “Baku Cable Goknur LTD”-nin seçdiyi və uğurla qəbul etmiş aqressiv strategiyasına yaxşı köklənmişdir. İstiqamət vektoru koordinatları. Bu pozisiya şirkətin maliyyə gücü ilə rəqabət üstünlüyünü qoruya bilməsini nümayiş etdirir. Rəqabət üstünlüyünü bacarıqlı marketinqin, artan bazar payının, strateji idarəetmənin və sağlam maliyyə vəziyyətin sayəsində qazanmışdır. Təhlilin ümumi nəticələri, onu deməyə əsas verir ki, “Bakı Gökür” MMC rəqabətqabiliyyətinin yüksədilməsi istiqamətində diversifikasiya, xərclərdə liderlik strategiyalarını seçilməsi məqsədəuyğun olar.

Dissertasiya işində “STP Global Cable” MMC şirkətin ən sərfəli və effektiv strateji mövqeyi müəyyən etmək üçün SPACE matrisi istifadə olunur. Apardığım təhlilin nəticəsi onu görsətdi ki, “STP Global Cable” MMC”-nin mövcud strategiya pozisiyası, eyni “Baku Cable Goknur” MMC kimi aqressivdir. Təhlil nəticələri onu deməyə əsas verir ki, “STP Global Cable” MMC” sağlam maliyyə vəziyyətinə malik olub, bu vəsaitləri tədqiqat və inkişaf proqramlarına yatırmaqla bazarda böyük bir seqmenti götürərək, bu sahədə liderliyi qazana bilər. Rəqabət üstünlüyünü bacarıqlı marketinqin, artan bazar payının, strateji idarəetmənin və sağlam maliyyə vəziyyətinin sayəsində qazanmışdır. Təhlilin ümumi nəticələri, onu deməyə əsas verir ki, təşkilat rəqabətqabiliyyətinin yüksədilməsi istiqamətində xərclərdə liderlik və şaquli inteqrasiya strategiyalarını seçilməsi məqsədəuyğun olar.

GZİT-matrisdən alınan nəticələr göstərir ki, elektrotexnika sənayesinin zəif tərəflərinə kadr çatışmazlığı və ixtisaslı kadrların xaricə axını, iqtisadi böhran, qlobal elektrotexnika bazarında rəqabətin güclənməsi, idxal olunan xammalın və komponentlərin təchizatçılar

tərəfindən qiymətinin artırılması, innovativ inkişafdən geri qalma, istehsal olunan milli məhsullara tələbatın azalması kimi təhlükələr yüksək təsir göstərir.

3. Sənaye sahələrində yerləşdirilən investisiyaların multipikativ effektivliyini hesablanması. Elektronika sənayesinə yerləşdirilən investisiyaların mültipikativ effektivliyini hesablamaq üçün ilk növbədə investisiya funksiyasını qurmaq lazımdır.

Qeyd edək ki, sənayedə əsas kapitalla yönəldilən investisiyalar və ümumi sənayedə istehsal olunan məhsulun həcmi arasında əlaqəni qurmaq üçün model aşağıdakı kimi verilmişdir:

$$Y=3.3632X+12507$$

Aldığımız reqressiya tənliyinin nəticələri onu göstərir ki, multiplikator 3,36-a bərabərdir. Bu o deməkdir ki, Azərbaycanda sənayedə əsas kapitalla yönəldilən investisiyanın hər bir manatı sənayedə istehsal olunan məhsulun həcmi 3,36 manat vahid arta bilər. Yəni, investisiyanın hər 1 manat artımından proqnozlaşdırılan ÜDM artımının həcmi 3,36 manat artacaqdır.

Keynsin nəzəriyyəsinə görə mövcud ÜDM nə qədər artarsa, yığım hissəsi digər bərabər şərtlərlə artacaqdır. Uzunmüddətli perspektivdə yığılmış sərvətlərinin investisiyalara bərabərdir, yəni ÜDM-in artması investisiyaların artmasına təsir göstərir. Investisiyaların ÜDM-dən asılılıq funksiyasını quraq və reqressiya tənliyi hesablayaq:

$$Y=0.0615X+4604.8$$

Aldığımız reqressiya tənliyinin nəticələri onu göstərir ki, akselerator 0,13-a bərabərdir. Bu o deməkdir ki, Azərbaycanda sənayedə istehsal olunan məhsulun həcmi hər bir manat artıqca sənayedə əsas kapitalla yönəldilən investisiyalarında həcmi 0,13 manat artacaqdır. Fikrimcə bu amil elektrotexnika müəssisələrinin investisiya təminatının yaxşılaşdırılması baxımından da istifadə etsək onda bu elektrotexnika müəssisələrinin həm texniki-texnoloji xarakteristikasının yaxşılaşmasına həm də məhsul həcminin artmasına xidmət edəcəkdir.

4. Azərbaycanda elektrotexnika müəssisələrinin innovasiya fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi.

Müşahidələr təsdiq edir ki, son 25 il ərzində elektrotexnika

sənayesi əhəmiyyətli dərəcədə inkişaf etmiş, onun məhsullarının və istehsal çeşidinin həcmi genişlənməmişdir. Elektrotexnika sənayesi sektoruna yarımötürücülərdən başlayaraq, kvant və nanoelektronikaya qədər kompüter, planşet, telefon və müxtəlif səpkili yaddaş qurğularının daxil olması onu göstərir ki, bu sektor sürətlə inkişaf edən, yeni quruluşa malik olan sənaye sahəsidir.

Elektrotexnika sənayesi sahəsində dünyanın aparıcı ölkələrindən olan ABŞ, İsrail, Almaniya, Çin, Cənubi Koreya, Sinqapur, Yaponiya kimi ölkələrin təcrübəsi onu göstərir ki, bu sahənin inkişafı əsasən iki amildən asılıdır:

- Ölkə iqtisadiyyatına investisiya qoyuluşları
- İnsan kapitalının inkişaf səviyyəsi.

Müşahidələr təsdiq edir ki, elektrotexnika sənayesi elə də irihəcmli investisiya tələb etməyən, lakin istehsal etdiyi məhsullar isə cəmiyyətin inkişaf səviyyəsindən irəli gələn tələbatların ödənilməsini həyata keçirir. İnsan kapitalının inkişafı dedikdə isə, əsasən ölkədə elm və təhsilin inkişafı nəzərdə tutulur.

İstər ölkəmizdə, istərsə də digər ölkələrdə müəssisələrin innovasiya fəaliyyətinin nəticəsi əsasən elmtutumlu məhsullar hazırlanmasında və praktiki olaraq həmin məhsulların alınması baxımından istehlakçıların artmasında öz əksini tapır. Qeyd edilən amilləri isə ölkəmizdə istehsal olunan məhsulların nə çeşidində, nə də elmtutumlu olmasında özünü göstərə bilmir. Deməli ölkəmizdə fəaliyyət göstərən müəssisələrin innovasiya fəaliyyətində problemlər mövcuddur.

Elektrotexnika sənayesi qabaqcıl inkişaf tempi ilə texnoloji yeniliklərin yaranmasında və yayılmasında lokomotiv kimi çıxış edir, digər müasir sahələrinin inkişafının və elmi tədqiqatların aparılmasının əsasını təşkil edir. Bu gün yeni texnologiyalar əsasında fəaliyyət görsədən sənaye müəssisələrin ixtisaslaşmış işçi qüvvəsinə və öz rəqabətqabiliyyətini qoruyub saxlamaq üçün tədqiqat və təkmilləşdirmə işlərini aparmağı bacaran yüksək ixtisaslı kadrlara ehtiyac duyullar.

Konkret olaraq bütün sənaye üzrə təqribən əhəmiyyətli dəyişikliklərə məruz qalmış və ya yeni tətbiq olmuş məhsul olduğu halda göstərici 2015 ildə azalmış, 2015-cı ildə birdən-birə 35.7 mln.

manata qalxmış, 2017-ci ildə yenidən 14.7 mln. manata qədər azalmış, 2022-ci ildə isə yenidən 72.6 mln. manata qədər qalxmışdır. Belə ki, 2018-ci ildə kompüter və digər elektron avadanlıqların istehsalında cəmi sənaye üzrə əhəmiyyətli dəyişikliklərə məruz qalmış yeniliklərdə payı 68,9%, 2019-cü ildə 28.0% və 2020-ci ildə 40.3%, 2021-ci ildə isə 2% olmuşdur. Eyni zamanda, onu da bildirək ki, təhlil dövründə təkmilləşdirilmiş elektrotexnika məhsulları isə yox səviyyəsindədir.

5. Elektrotexnika sənaye məhsulları üzrə xarici ticarət şərti indeksinin hesablanması.

Xarici iqtisadi əlaqələr ölkələr arasında firmaların, müəssisələrin və təşkilatların, elmi-texniki, istehsal, investisiya, maliyyə-kredit və informasiya əlaqələrini, həmçinin məhsul və xidmətlərin mübadiləsini əhatə edir ki, bu da dünya iqtisadiyyatının inkişafına və bütövləşməsinə səbəb olur. Dünyada istehsal resurslarının qeyri-bərabər bölünməsi və əhalinin ildən-ilə artması müasir həyatın tələbinə müvafiq məhsul və xidmətlərə olan tələbatın da ildən-ilə artmasını şərtləndirir. Bu isə öz növbəsində ölkələr arasında rəqabətin artmasına səbəb olur. Nəticədə bir qrup ölkələr beynəlxalq ticarətdə rəqabət üstünlüyünə malik olmağa çalışaraq istehsal etdikləri məhsullara dünyada tələbatın artmasını təmin etmiş olurlar. Xarici ticarət xarici iqtisadi əlaqələrin ölkəmizdə ən geniş yayılmış və ən inkişaf etmiş forması olduğundan ölkəmizin də belə imkanlardan faydalanması zəruridir.

Müşahidələr təsdiq edir ki, bu gün dünyada ən sürətlə inkişaf edən sahələrdən biri məhz elektrotexnika sənayesidir. Bunun səbəbi cəmiyyətin inkişaf səviyyəsi, elmi nəliyyətlərin daha sürətlə istehsalata tətbiqi, elektrotexnika sənayesi elmtutumlu bir sahə olması və elmi-texniki tərəqqinin (ETT) nəliyyətlərinin elektrotexnika sənayesinə ilkin olaraq tətbiq olunmasının digər sənaye sahələri ilə müqayisədə daha münasib olması ilə bağlıdır.

XTD-nin dinamikasının təhlili göstərir ki, 2011-ci ildə XTD 36,327 mln. ABŞ dolları, o cümlədən ixrac 26571 mln. dollar, idxal 9756 mln. dollar səviyyəsindən artaraq, 2022-ci ildə XTD 52,686.5 mln. ABŞ dolları, o cümlədən ixrac 38 146,6 mln. ABŞ dolları, idxal 14 539,9 mln. ABŞ dolları səviyyəsinə çatmışdır. Başqa sözlə, baxılan

dövrədə idxalın həcmi 20% artmışdır. Təsürlər olsun ki, ixracın həcmi dinamik artıma malik deyildir. 2010-2022, cı illər üçün Azərbaycanda xarici ticarət göstəricilərinin təhlili göstərir ki, 2022-ci ilin xarici ticarət dövriyyəsi 2010-cu ilnən müqayisədə təxminən 2 dəfə artaraq 52,686.5 mln. ABŞ dolları təşkil etmişdir. Bununla yanaşı, ixracın həcmi 1,8 dəfə, idxalın həcmi isə təxminən 2.2 dəfə artaraq müvafiq olaraq 38146.6 və 14539.9 mln.ABŞ dolları təşkil etmişdir.

Qeyd edək ki, 2011-2022-ci illərdə ticarət balansında daima müsbət saldo hökm sürmüşdür. Bununla belə ölkənin xarici ticarət dövriyyəsinin həcmi 2011-ci ildən başlayaraq ilbəl azalmağa başlayıb. Təbii ki, bu neft amili ilə bağlıdır. Yəni, neft və neft məhsulları ixracının qiymətinin həm dəyərəcə, həm də istehsalının həcmninin kəmiyyətəcə azalması ümumi ixracın azalmasını şərtləndirmiş, 2019-cu ildə isə idxalın həcmi artmışdır.

İxracın elektrotexnika məhsulları əmtəə strukturunun təhlili göstərir ki, 2018-2022-ci illərdə tədqiq olunan dövrdə maşınlar, mexanizmlər, elektrotexniki avadanlıqlar, elektrik maşınları və avadanlıqları, aparatlar, onların hissələri 0,2%-lə 0,4% arasında dəyişmişdir. Beləliklə də, ixracın strukturunda elektrotexnika məhsullarının xüsusi çəkisi heç bir faiz belə deyil. Təhlil olunan dövrdə elektrotexnika sənaye məhsullarının ixracı 100 mln. ABŞ dolları səviyyəsində belə deyildir. Elektrotexnika sənayesinin analoji məhsulları üzrə idxalının əmtəə strukturuna nəzər salağ görərik ki, elektrotexnika sənaye məhsullarının idxalda xüsusi çəkisi ixracı müəyisədə daha çoxdur. İxrac olunan elektrotexnika sənaye məhsullarının çeşidi olduqca məhduddur. Elektrotexnika sənaye məhsullarının idxalı üzrə ikinci mühüm fərq isə onların çeşidi ilə bağlıdır. Yəni idxalın strukturunda olan məhsulların çeşidi daha genişdir.

Dissertasiya işində Aşkarlanmış Müqayisəli Üstünlük (RCA) indeksi hesablanmışdır. RCA indeks məhsulun və ya sənayenin milli ixracda payının dünya ixracındakı payına nisbətini göstərir. Tədqiqatların nəticələri göstərir ki (Cədvəl 3), neft yağları və bitumlu minerallardan alınan yağlar, qaz və digər qaz halında olan karbohidrogenlər, neft koksu, neft bitumu və neftdən digər qalıqlar yüksək aşkar müqayisəli üstünlüklərinə malikdir.

Cədvəl 4. Ölkədə ixrac olunan məhsulların RCA-in hesablanması

məhsulun növü	RCA 2018	RCA 2019	RCA 2020	RCA 2021	RCA 2022
Mineral yanacaqlar, mineral yağlar və onların distillə edilməsi məhsulları; bitumlu maddələr; mineral resurslar	7.084	8.285	9.485	7.657	5.681
Plastik və onlardan məmulatlar	0.179	0.274	0.343	0.546	0.304
Yeməli tərəvəzlər və müəyyən köklər və kök yumruları	3.209	3.156	4.226	2.635	1.691
Alüminium və ondan məmulatlar	0.577	0.693	0.872	0.785	0.499
Pambıq	1.778	2.694	4.213	4.334	2.172
Elektrik maşın və avadanlıqları və onların hissələri; səs yazıcıları və reproduktorları, televiziya	0.008	0.012	0.008	0.006	0.007
Mis və ondan məmulatlar	0.208	0.154	0.203	0.239	0.099

DSK-nın məlumatları əsasında müəllifin hesablanması təşkil edir.

Hesablamaların nəticələrindən görüldüyü kimi, ixrac olunan məhsulların arasında pomidor, kartof, kələm, digər tərəvəzlər və pambıq üçün Balassa indeksi 1-dən çox olmuşdur. Başqa sözlə desək, neft və kənd təsərrüfatı sahələrinin yerli istehsal olunan məhsulları dünya bazarlarında tanınır və rəqabətə davamlıdır. Eyni zamanda, duz, kükürd, daş, ağac və ağacdən məmulatlar, mis və misdən istehsal olunan məhsullar, o cümlədən elektrik maşın və avadanlıqları və onların hissələri, və digər yerli məhsullar Balassa indeksi 1-dən az olmuşdur. Bu isə onu onu deməyə əsas verir ki, sadalanan məhsullar aşkar müqayisəli üstünlüklərə malik deyillər.

Beynəlxalq aləmdə hər hansı bir ölkə daxilində hər hansı bir məhsulu istehsal etmək üçün həyata keçirdiyi addımlardan biri də ticarət şərti indeksi ilə hesablamaların aparılmasıdır. Elektrotexnika sənaye məhsulları üzrə ticarət şərti indeksini hesablamaq üçün ölkənin 2010-2021-ci illər üzrə ixracda elektronika sənayesini əhatə edən üç mal qrupu, idaxl olunan etdiyi 14 mal qrupu əsasında təhlillər edilmişdir. Təhlilin nəticələri ölkənin elektrotexnika sənaye məhsullarının ticarətlə bağlı bir sıra maraqlı fikirlər söyləməyə əsas verir

Cədvəl 4. Elektrotexnika sənaye məhsulları üzrə xarici ticarət şərti indeksinin (Lasperesə görə) dinamikası

İllər	İxrac qiymətləri indeksi	İdxal qiymətləri indeksi	Xarici ticarət şərti
2011	1.60	1.45	1.10
2012	1.05	1.08	0.97
2013	1.13	1.85	0.61
2014	1.14	1.53	0.75
2015	0.65	1.28	0.51
2016	1.00	3.05	0.33
2017	0.67	11.62	0.06
2018	0.95	7.50	0.13
2019	1.11	1.73	0.64
2020	0.99	4.90	0.20
2021	1.06	4.60	0.23

* DSK-nın məlumatları əsasında müəllifin hesablanmaları təşkil edir.

Ticarət şərti indeksi ilə əlaqədar apardığımız tədqiqatlar göstərir ki, ölkənin ticarət şərti indeksi tədqiq olunan illərdə idxalçı ölkələrin xeyrinə dəyişmişdir. Təhlil göstərir ki, Azərbaycana idxal olunan məhsullar ucuz başa gəlir. 2017-2021-ci ildə isə idxal qiymətləri indeksinin qalxması, onu deməyə əsas verir ki, ölkədə idxal olunan məhsullara, əsasən elektrotexnika məhsullarına çox böyük tələbat var.

6. Elektrotexnika müəssisələrinə investisiya qoyuluşu ilə elektrotexnika məhsulu arasında və elektrotexnika sənaye sahələrində çalışan işçilərin sayı arasında əlaqə olan əlaqələrin modelləşdirilməsi.

Elektrik və elektrotexnika avadanlıqlarının istehsalının həcmnin elektrik və elektrotexnika avadanlıqlarının istehsalına yönəldilmiş investisiyalardan statistik asılılığını öyrənmək üçün xətti regressiya tənliyinə baxaq.

$$y = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2 + a_3x_3$$

burada, y – Elektrik və elektrotexnika avadanlıqlarının istehsalının həcmi (milyon manatla), x_1 – elektrotexnika sahəsinə yönəldilmiş investisiyalardır (milyon manatla), x_2 – elektrotexnika sənayesində muzdlu işləyən işçilərin sayı (min nəfər), x_3 – elektrotexnika sənayesində muzdlu işləyənlərin orta aylıq nominal əmək haqqı (manat).

Cədvəl 5. Elektrotexnika sənaye məhsullarının həcmi ilə elektrotexnika sənayesində əsas kapitalla yönəldilən investisiyalar və elektrotexnika sənaye sahələrində çalışan işçilərin sayı arasında əlaqə (EViews proqramı)

Dependent Variable: MEHSUL				
Method: ARMA Maximum Likelihood (OPG - BHHH)				
Date: 06/10/24 Time: 15:19				
Sample: 2005 2022				
Included observations: 18				
Convergence achieved after 11 iterations				
Coefficient covariance computed using outer product of gradients				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	-37.33633	21.14053	-1.766102	0.1078
ISCI	21.26655	4.054355	5.245359	0.0004
INVEST	1.403373	0.366835	3.825622	0.0033
EMEKHAQQI	1.126197	0.146124	7.707123	0.0000
@TREND	59.59726	5.509987	10.81623	0.0000
DUMMY2014	123.7961	8.895957	13.91600	0.0000
AR(1)	-0.665045	0.213435	-3.115912	0.0109
SIGMASQ	322.6986	250.0544	1.290514	0.2259
R-squared	0.965090	Mean dependent var		188.1000
Adjusted R-squared	0.940653	S.D. dependent var		98.93185
S.E. of regression	24.10099	Akaike info criterion		9.535924
Sum squared resid	5808.575	Schwarz criterion		9.931645
Log likelihood	-77.82332	Hannan-Quinn criter.		9.590489
F-statistic	39.49312	Durbin-Watson stat		2.239202
Prob(F-statistic)	0.000002			

Cədvəldəki məlumatlardan yönəldilmiş investisiyalar arasında və elektrotexnika sənayesində çalışan işçilərin sayı xətti əlaqəsi $y=1.403x_1 + 21.266x_2 + 1.126x_3 - 37.33$ kimi alınacaqdır.

Aparduğumuz təhlillərin sonunda nəticələr alınmışdır:

1. Elektrotexnika sahəsinə yönəldilən investisiyaların 1 vahid artması elektrotexnika sahəsində istehsal olunan məhsulun həcmi təxminən 1,4 vahid artırır.

2. Elektrotexnika sahəsinə elektrotexnika müəssisələrində muzzla işləyən işçilərin sayı 1 vahid artması elektrotexnika sahəsində istehsal olunan məhsulun həcmi təxminən 21,26 vahid artırır.

3. Elektrotexnika müəssisələrində muzzla işləyənlərin orta aylıq nominal əmək haqqı 1 vahid artması elektrotexnika sahəsində istehsal olunan məhsulun həcmi təxminən 1,126 vahid artırır.

7. Azərbaycanda elektrotexnika sənayesinin mövcud vəziyyətinin və inkişaf strategiyasının müəyyənləşdirilməsi.

Azərbaycanda elektrotexnika müəssisələrinin inkişafı, istehsal həcminin artırılması, satış bazarının genişləndirməsi və yeni hədəf seqmentlərinin seçilməsi baxımından inkişaf strategiyası müəyyənləşdirilməlidir. Bu Strategiya daxili və qlobal elektrotexnika bazarlarında Azərbaycan şirkətlərinin rəqabət qabiliyyətini daim artırmaqla elektrotexnika sənayesinin uzunmüddətli inkişafını təmin edən sənaye siyasətinin bütün alətlərini nəzərdə tutur. Sənaye siyasəti alətləri iki qrupa bölünür:

1. sənaye müəssisələri üçün zəruri olan infrastrukturun inkişafı;
2. elektrotexnika bazarı iştirakçılarının iqtisadi stimullaşdırılması.

Cədvəl 6. İnkişaf strategiyasında sənaye müəssisələri üçün zəruri olan infrastrukturun inkişafı üzrə yerinə yetirilməlidir:

(1-ci istiqamət) sənaye müəssisələri üçün zəruri olan infrastrukturun inkişafı	elektrotexnika müəssisələri üçün ixtisaslı kadrların hazırlanması sisteminin inkişafı	- bu sahədə işçilərinin, mühəndis və idarə heyətinin müasir ixtisasartırma və yenidən hazırlanma sisteminin yaradılması; - ali və orta peşə təhsil sisteminin inkişafı.
	elmi-tədqiqat mərkəzləri şəbəkəsinin yaradılması	- Elmi-tədqiqat mərkəzlərinin yaradılması və inkişafı - azad ticarət zonalarının yaradılması
	Dövlət xidmətlərinin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması	- ixrac prosedurlarının sadələşdirilməsi; - biznes mühitinin yaxşılaşdırılması sahəsində qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi - yerli elektrotexnika məhsullarının xarici standartlara və tələblərə cavaba verməsində dəstək; - xarici bazarlarda milli elektronika məhsullarının təşviqinə dəstək.

Cədvəl 7. İnkişaf strategiyasında elektrotexnika bazarı iştirakçılarının iqtisadi stimullaşdırılması üzrə yerinə yetirilməlidir:

(2-ci istiqamət) elektrotexnika bazarı iştirakçılarının iqtisadi stimullaşdırılması.	biznes mühitinin yaxşılaşdırılması sahəsində investisiya cəlb ediciliyin artırılması	<ul style="list-style-type: none"> - vençur ekosisteminin formalaşdırılması - vençur fəaliyyətini təmin edən infrastrukturun yaradılması
	Ticarətin tənzimlənməsi	<ul style="list-style-type: none"> - Gömrük tənzimlənməsi - Xərclərin subsidiyalaşdırılması - yerli istehsalı olan məhsulların istehlakçılara güzəştli kreditin təklif edilməsi - vergi güzəştləri tətbiqi - milli şirkətlərin iri layihələrdə iştirakını təmin edən dövlət müqavilələrin sığortası.
	Texniki tənzimləmə	<ul style="list-style-type: none"> - texniki standartların qəbul edilməsi - kütləvi istehsal məhsulların Azərbaycan bazarına girişini məhdudlaşdıran tələblər və standartlar qəbul etmək.
	İnformasiya stimullaşdırılması	<ul style="list-style-type: none"> - dövlət büdcəsindən ödənilən sosial reklam - elektrotexnika sənayesinin nailiyyətlərinin haqqında çıxışlar, nəşrlər, açıq və qapalı təbliğatı - dövlət məmurları tərəfindən yerli məhsulların istifadəsi
	Elmi və mühəndislik sahəsində əqli mülkiyyətin qorunması.	<ul style="list-style-type: none"> - Azərbaycan ərazisində əqli mülkiyyətin qorunması; - xaricdə yerli müəssisələrin və vətəndaşların əqli mülkiyyətinin qorunması; - Azərbaycan ərazisində yerli müəssisələrin və vətəndaşların öz ixtiraları üçün patentlərin alınmasına dəstək; - Xarici ölkələrdə yerli müəssisələrin və vətəndaşların öz ixtiraları üçün patentlərin alınmasına dəstək.
	Kooperasiya və əməkdaşlığın inkişaf	<ul style="list-style-type: none"> - Sahəlararası əməkdaşlıq - beynəlxalq əməkdaşlıq - klasterlərin formalaşdırılması - İstehsalçıları Assosiasiyasının yaradılması
	(2-ci istiqamət) elektrotexnika bazarı iştirakçılarının iqtisadi stimullaşdırılması.	

Dissertasiyanın “Nəticə” bölməsində əldə etdiyimiz nəticələr və irəli sürdüyümüz təklifləri aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək olar:

1. Elektrotexnika sənayesinin inkişafı ilə bağlı beynəlxalq təcrübədən gördüyümüz digər xarakterik xüsusiyyətləri aşağıdakı göstərilmişdir:

- əvvəla elektrotexnika sənayesi iqtisadiyyatın hər hansı digər sənaye sahəsindən daha çox əlavə dəyər yaratmaq imkanına malikdir ki, bunu da inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsindən görürük;

- elektrotexnika sənayesi məhsullarının nəzarətəddici funksiyalara malik olmasıdır ki, bu da idarəetmə baxımından onun əhəmiyyətini artırır;

- əksər iqtisadi sahələrin və eləcə də dövlət qurumlarının fəaliyyətinin səmərəli təşkili üçün elektronika nailiyyətlərindən istifadə etmənin zəruri hala gəlməsi, başqa sözlə desək, neft, aviasiya, maşınqayırma, kimya və digər sənayesi sahələrində elektrotexnika məhsullarına olan tələb artır,

- son on ildə qlobal ÜDM-nin artımında elektronika sənayesinin xüsusi çəkisinin artması;

- qeyd edilənlərin nəticəsidir ki, dünyanın bir çox ölkəsində sənayeyə yerləşdirilən ümumi investisiyanın 30%-ni elektrotexnika təşkil edir.

2. Elektrotexnika sənayesi Azərbaycanın maşınqayırma sənayesinin mühüm sahələrindən biridir. Sənayenin bu sahəsi güc transformatorları, azgüclü səyyar elektrik stansiyaları, 100 və daha yuxarı kVt gücündə müxtəlif modelli elektrik mühərrikləri, 1-dən 250 kVt-a qədər gücündə motorlar, müxtəlif təyinatlar üçün elektrik və radio naqillər, kabellər və digər elektrik məhsulları istehsalı üzrə ixtisaslaşmış müəssisələrdən ibarətdir.

3. Təhlillər göstərir ki, 2022-ci ildə kompüter, elektron və optik məhsulların istehsalı 50.8 milyon manat və ya ümumi sənaye məhsulunun 0,1%-ni, elektrik avadanlıqlarının istehsalı 186.9 milyon manat və ya ümumi sənaye məhsulunun 0,2%-ni təşkil edib. Digər tərəfdən elektrotexnika sənaye müəssisələrinin məhsullarının dəyəri son on ildə ÜDM-da xüsusi çəkisinə baxdıqda isə 0,1%-dən artıq deyildir ki, məhz bu amil sübut edir ki, elektrotexnika sənayesinin

texniki-texnoloji xarakteristikasını inkişaf etdirmək üçün ciddi investisiya qoyuluşlarına ehtiyac duyulur.

4. Maykl Porterin təklif etdiyi hər bir rəqabət qüvvələrinin təhlükə səviyyələrini qiymətləndirmək üçün Porter modelinin “Bakı Göknur Cable” MMC və “STP Global Cable” MMC müəssisələrin üzərində sınaqdan keçirilib. Nəticə olaraq, hər iki müəssisənin təhlili göstərir ki, ölkədə elektrotexnika sənayesinin əsas xarakterik xüsusiyyətlərində biri bu sahənin üfüqi inteqrasiyası olmasıdır. Bu o deməkdir ki, bir tərəfdən təchizatçıların və digər tərəfdən iri istehlakçıların təsiri elektrotexnika sənayesinə çox güclüdür.

5. Dissertasiya işində “Baku Cable Goknur LTD” və “STP Global Cable” MMC şirkətlərin ən sərfəli və effektiv strateji mövqeyi müəyyən etmək üçün SPACE matrisi istifadə olunur. Təhlilin ümumi nəticələri, onu deməyə əsas verir ki, təşkilat “Bakı Göknur” MMC rəqabətqabiliyyətinin yüksədilməsi istiqamətində diversifikasiya, xərclərdə liderlik strategiyalarını seçilməsi məqsədəuyğun olar, “STP Global Cable” MMC isə xərclərdə liderlik və şaquli inteqrasiya strategiyalarını seçilməsi məqsədəuyğun olar.

6. GZİT-matrisdən alınan nəticələr göstərir ki, elektrotexnika sənayesinin güclü tərəfləri ölkədə ənənələrin olması, innovasiyaların dəstəklənməsi, yüksək əmək potensialı, inkişaf etmiş infrastruktur, xammal bazasının mövcudluğu, əmək qabiliyyətli və ixtisaslı işçi qüvvəsinin mövcudluğu, işçi qüvvəsində texniki bacarıqların tez formalaşdırılması, böyük elmi potensialın mövcudluğudur. GZİT-matrisdən alınan nəticələr göstərir ki, elektrotexnika sənayesinin zəif tərəflərinə kadr çatışmazlığı və ixtisaslı kadrların xaricə axını, iqtisadi böhran, qlobal elektrotexnika bazarında rəqabətin güclənməsi, innovasiya fəaliyyətinin zəifliyi kimi təhlükələr yüksək təsir göstərir.

7. Aldığımız regressiya tənliyinin nəticələri onu göstərir ki, multiplikator 3,36-a bərabərdir. Bu o deməkdir ki, Azərbaycanda sənayedə əsas kapitalla yönəldilən investisiyanın hər bir manatı sənayedə istehsal olunan məhsulun həcmi 3,36 manat vahid artacaqdır. Regressiya tənliyinin nəticələri onu göstərir ki, akselerator 0,061-a bərabərdir. Bu o deməkdir ki, Azərbaycanda sənayedə istehsal olunan məhsulun həcmi hər bir manat artıqca sənayedə əsas kapitalla yönəldilən investisiyalarında həcmi 0,061 manat artacaqdır.

8. Sənayedə yenilik səviyyəsinə görə innovasiya məhsulunun həcminə nəzər salsaq görürük ki, əhəmiyyətli dəyişikliklərə məruz qalmış və ya yeni tətbiq olmuş məhsulların həcmi artan dinamika ilə davam etmir. Belə ki, 2018-ci ildə kompüter və digər elektron avadanlıqların istehsalında cəmi sənaye üzrə əhəmiyyətli dəyişikliklərə məruz qalmış yeniliklərdə payı 68,9%, 2019-cü ildə 28.0% və 2020-ci ildə 40.3%, 2021-ci ildə isə 2% olmuşdur.

9. İxracın elektrotexnika məhsulları əmtəə strukturunun təhlili göstərir ki, 2018-2022-ci illərdə tədqiq olunan dövrdə maşınlar, mexanizmlər, elektrotexniki avadanlıqlar, elektrik maşınları və avadanlıqları, aparatlar, onların hissələri 0,2%-lə 0,4% arasında dəyişmişdir. Beləliklə də, ixracın strukturunda elektrotexnika məhsullarının xüsusi çəkisi heç bir faiz belə deyil. Təhlil olunan dövrdə elektrotexnika sənaye məhsullarının ixracı 100 mln. ABŞ dolları səviyyəsində belə deyildir. Elektrotexnika sənayesinin analoji məhsulları üzrə idxalının əmtəə strukturuna nəzər salaraq görürük ki, elektrotexnika sənaye məhsullarının idxalda xüsusi çəkisi ixracla müayisədə daha çoxdur.

10. Aşkarlanmış Müqayisəli Üstünlük (RCA) indeksi hesablanması onu deməyə əsas verir ki, elektrotexnika məhsulları, kompüter və digər elektron avadanlıqları və onların hissələri, və digər yerli məhsullar Balassa indeksi 1-dən az olmuşdur, yəni bu məhsullar aşkar müqayisəli üstünlüklərə malik deyillər.

11. Azərbaycanda elektrotexnika müəssisələrinin inkişafı, istehsal həcminin artırılması, satış bazarının genişləndirilməsi və yeni hədəf seqmentlərinin seçilməsi baxımından inkişaf strategiyası müəyyənləşdirilməlidir. İnkişaf strategiyasına əsasən elektrotexnika sənaye müəssisələri üçün zəruri olan infrastrukturun inkişafı və elektrotexnika bazarı iştirakçılarının iqtisadi stimullaşdırılması yerinə yetirilməlidir. Qeyd olunan inkişaf strategiyası əsasən, ölkədə elektrotexnika sahəsinin xarici qabaqcıl elektrotexnika müəssisələri ilə iqtisadi əməkdaşlıq, elektrotexnika sənayeyə dövlətin dəstəyi, innovasiya fəaliyyətinin stimullaşdırılması, elektrotexnika məhsullarının çeşidinin genişləndirilməsi, keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması və beynəlxalq standartlara uyğun olması kimi imkanlardan istifadə edərək təhlükələri neytrallaşdırmaq mümkün olacaqdır.

Tədqiqatın əsas məzmunu müəllifin çap edilmiş aşağıdakı elmi əsərlərində öz əksini tapmışdır:

1. Baxışova, N.N. “Müəssisələrin rəqabət qabiliyyətinin inkişafı nəzəriyyəsinin təkamülü” // Əmək və sosial problemlər üzrə elmi-tədqiqat və tədris mərkəzi. Əmək və sosial problemlər, Elmi əsərlər toplusu, Bakı. 2017 № 2 (20) Səh. 152-161

2. Baxışova, N.N. “Rəqabət qabiliyyətinin yüksədilməsi üzrə iqtisadi strategiyanın işlənməsinin metodoloji aspektləri” // «Kooperasiya» Elmi praktiki jurnal, «AKU», Bakı 2017 №4 (47) səh. 156-163

3. Baxışova, N.N. “Rəqabət qabiliyyətliliyinin qiymətləndirilməsinin metodları” // Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, Azərbaycan Aqrar Elmi, elmi-praktiki jurnal, Bakı. 2018 №4 Səh. 125-130

4. Baxışova, N.N. “Elektrotexnika sənayesinin texnoloji xarakteristikası və onların investisiya təminatının qiymətləndirilməsi” // AMEA, İqtisadiyyat İnstitutu, Elmi əsərlər, Bakı 2018 №2 səh.62-68

5. Baxışova, N.N. “Перспективы развития электротехнической промышленности в Азербайджанской Республике” // МОО «Фонд развития науки и культуры», №3(63) научного Журнал «Глобальный Научный потенциал » за март 2018. Москва, Россия. №2(83) səh.27-31

6. Baxışova, N.N. “Azərbaycanda müəssisələrin innovasiya fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi” // Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, Kənd Təsərrüfatının İqtisadiyyatı, Elmi-Tədqiqat İnstitutunun Elmi Əsərləri jurnalı, Bakı. 2018 №2 səh.122-129

7. Baxışova, N.N. “Azərbaycanda elektrotexnika məhsulunun xarici ticarət dövriyyəsinin dinamikası” // “Sosial və Humanitar elmlərin inteqrasiyası dövrün tələbidir” Respublika elmi-praktiki konfransının materialları, Bakı. 2020. №2. səh.261-267.

8. Baxışova, N.N. “Определение нынешнего состояния и тенденций развития электротехнической промышленности в Азербайджане” //“Евразийское Научное Объединение”. 71ая Международная Научная Конференция”, Москва 2021 №1-2 (71) Səh. 82-85

9. Baxışova, N.N. “Azərbaycanda elektrotexnika sənayesinin mövcud vəziyyətinin və inkişaf müəyyunləşdirilməsi” // XIII Международная конференция «Инновационные подходы к

современной науке». 2021. № 9(93) . Сəh. 173-178.

10. Baxışova, N.N. “Determination of current state and development trends of electrotechnical industry in Azerbaijan”// XX International Multidisciplinary Conference “Recent Scientific Investigation”, изд. «Интернаука»,2021. № 5(20). Сəh. 155-159

11. Baxışova, N.N. “Azərbaycanda elektrotexnika sənaye müəssisələrinin inkişafın müəyyənləşdirilməsi” // “Gənclər və elmi innovasiyalar” Respublika elmi-texniki konfrans. Azərbaycan Texniki Universitet. Bakı, 2021. Сəh. 638-640

12. Baxışova, N.N. “Azərbaycan respublikasının ixrac olunan məhsullarının aşkar müqayisəli üstünlüklərinin qiymətləndirilməsi” // “Geostrategiya” beynəlxalq ictimai-siyasi, elmi-nəzəri jurnalı. №5 (77). Bakı, 2023. Сəh.106-111

13. Baxışova, N.N. “Elektrotexnika müəssisələrinin rəqabət mühitinin qiymətləndirilməsi” // AMEA, İqtisadiyyat İnstitut, İqtisadi Artım və İctimai Rifah jurnalı. №4. Bakı, 2023. Сəh.80-90

14. Baxışova, N.N. “Elektrotexnika müəssisələrin strateji mövqeyin qiymətləndirilməsinin SPACE matrisi” // İqtisadi islahatlar elmi-praktiki jurnal. №4(9). Bakı, 2023. Сəh.65-77

15. Baxışova, N.N. “Azərbaycanda elektrotexnika sahəsinin GZİT təhlili” // Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin Elmi Xəbərləri // Bakı-2024,. İl: 12, Cild 12, səh.94-110.

16. Baxışova, N.N. “Sənaye sahələrinə yerləşdirilən investisiyaların mültiplikativ akselerativ effektinin hesablanması” // Tələbə və gənc tədqiqatçıların “Mütərəqqi texnologiyalar və innovasiyalar” mövzusunda IX respublika elmi-texniki konfransı. Azərbaycan Texniki Universitet // Bakı-2024,. Cild 1, səh.747-750.

17. Baxışova, N.N. “Оценка конкурентной среды электротехнических предприятий” // «Управленческий учет» elmi jurnalı. Издательский дом "Академический". ISSN 1814-8476. Rusiya Federasiyası - 2024. Сəh.418-427

18. Baxışova, N.N. “Modeling of relations between the product of electrotechnical institutions and the investment to the electrotechnical institutions, the number of employees working in electrotechnical institutions, the average monthly nominal salary of employees working in electrotechnical institutions” // “İqtisadiyyat və Sosial Elmlər sahəsində tədqiqatçıların I beynəlxalq elmi konfransı”. Bakı. UNEC. 2024

Dissertasiyanın müdafiəsi 31 yanvar, 2025-ci il tarixində saat 14⁰⁰-da Azərbaycan Texniki Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən BFD 2.38 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ 1073 Bakı, Azərbaycan, Hüseyn Cavid prospekti 25.

Dissertasiya ilə Azərbaycan Texniki Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları Azərbaycan Texniki Universitetinin rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat 29 dekabr, 2024-cü il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 26.12.2024

Kağızın formatı: A5

Həcm: 39082

Tiraj: 100